

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Самойленко Валерії Вікторівни
«Мовні особливості сучасного художнього дискурсу для дітей»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія**

Художній текст як фрагмент національного вербального досвіду є тим перманентним об'єктом для лінгвістичного студіювання, що дає змогу під час його аналізу задіяти різнорівневий потенціал літературної мови, спрямований на реалізацію авторських інтенцій. Мовно-маркувальні одиниці, увиразнюючи й динамізуючи художній наратив, слугують важливими комунікативно-прагматичними засобами трансформації мистецького тексту в художній дискурс.

Останнім часом лінгвоукраїністика стрімко розвивається в напрямкові дискурсо- й антропоцентризму. Наразі дослідники виявляють неабиякий інтерес до вивчення тих чи тих типів художніх текстів/дискурсів, зокрема й до художнього дискурсу для дітей. Попри те, що дитяча література завжди цікавила науковців, лінгвальні особливості відповідних художніх творів початку XXI ст. мовознавці з відомих причин лише почали досліджувати. Тому дисертаційна праця Валерії Вікторівни Самойленко, у якій комплексно проаналізовано структурно-композиційну та лінгвостилістичну специфіку низки творів для дітей, є актуальною, її новизна, теоретична та практична значущість не викликають сумнів.

Роботу виконано в межах науково-дослідницьких тем кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Лексичні і граматичні категорії української мови: структура, семантика, динаміка» (державний реєстраційний номер: 0119U103108, 2019–2021 р.) та «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 р.).

Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що В. В. Самойленко цілком зреалізувала поставлену мету (с. 18) й успішно впоралася із визначеними завданнями. Результати дослідження, викладені в рецензованій праці, засвідчують його істотний внесок у розроблення важливого для сучасної лінгвоукраїністики питання, пов'язаного з поняттям «художній дискурс для дітей», яке досі потребує виявлення й уточнення його ознак на основі панорамного вивчення текстів/дискурсів багатьох письменників.

У трьох розділах дисертаційної праці, спираючись на відомі здобутки вітчизняних і закордонних фахівців у галузях текстології й дискурсології, а також лексикології, лінгвостилістики, Валерія Вікторівна дослідила специфіку мови сучасної прози для дітей відомих українських письменників. Обравши для аналізу повісті (загальна кількість – 69 творів), дисертантка довела, що загалом «текст, створений для дитини, окрім загальних дискурсивних категорій, має низку специфічних категорій та ознак, які вербалізують особливості авторської прагматичної настанови» (с. 23).

Теоретико-методологічні засади вивчення художнього дискурсу для дітей викладено в першому розділі роботи, що своїм усебічним аналізом актуальних мовознавчих питань засвідчує високий рівень теоретичної підготовки дисертантки, її вміння узагальнювати наукові факти щодо тих чи тих концепцій у визначеній галузі. У цій частині дослідження розглянуто класифікацію дискурсів у різних лінгвістичних студіях, прокоментовано особливості художнього дискурсу, докладно охарактеризовано низку категорій і стратегій художнього дискурсу для дітей та засоби їх вербалізації в літературних текстах. Такий синтезований підхід до обґрунтування багатьох наукових понять у межах одного розділу дисертації, без сумніву, є теоретичним здобутком В. В. Самойленко. Утім, на нашу думку, інформація про художній дискурс, скрупульозно зібрана авторкою, своїм обсягом і змістом дещо переобтяжує загальний текст рецензованої роботи й постає як окремішне дослідження цікавої мовознавчої проблеми.

Другий розділ дисертації містить структурно-композиційний аналіз художніх текстів/дискурсів для дітей, що виконаний переважно з урахуванням особливостей їхньої синтаксичної організації і багато в чому підтриманий науковими положеннями, розробленими в межах не лише лінгвістичної, а й літературознавчої текстології. Спираючись на такі раніше виділені функції композиції в художньому тексті, як жанротвірна, прагматична, стилістична, когнітивна та функція індивідуалізації авторського мовлення, на поняття трирівневої структури композиції художнього тексту тощо, В. В. Самойленко підтримала традиційні погляди науковців, висловлені щодо побудови художнього тексту загалом, водночас актуалізувала структурно-специфічні риси текстів сучасної дитячої літератури, проілюструвавши їх вдало дібраним фактичним матеріалом. У такий спосіб розглянуто й низку інших понять, що відбивають структурно-синтаксичні особливості творів для дітей.

Заслугує на увагу аналіз формально-змістового рівня композиції сучасної повісті для дітей, викладений у підрозділі 2.1.3, у якому виділено і схарактеризовано архітектоніко-мовленнєві та композиційно-мовленнєві форми як репрезентанти відповідно зовнішньої і внутрішньої організації тексту, а також оригінально визначено й прокоментовано гетерогенну структуру досліджуваного художнього дискурсу, детерміновану поняттями тексту й мегатексту. Авторка доречно вияскравила такі складники неоднорідної структури художніх творів для дітей, як заголовки, присвята й епіграф, докладно проаналізувала їхні зв'язки з основним текстом повістей, проілюструвавши низкою переконливих фактів. Позитивно сприймаємо й характеристику допоміжних текстів – схем, таблиць, креолізованих текстів, що є неодмінною структурно-композиційною константою сучасної дитячої літератури.

Цілком схвально оцінюючи надто диференційований опис структурно-композиційних особливостей сучасних повістей для дітей у другому розділі дисертаційної праці, маємо зауважити на тому, що в його тексті загалом не фігурує термін *художній дискурс*, який є ключовим у дослідженні. У зв'язку з

цим наукові погляди, викладені В. В. Самойленко в цій частині роботи, певною мірою дисонують зі змістом першого розділу, вертикальний контекст якого концентрує поняття саме художнього дискурсу.

Лінгвостилістичне студіювання лексичних засобів увиразнення художнього дискурсу для дітей спостережене в третьому розділі дисертації. Наголошуючи на тому, що «найрепрезентативнішим аспектом будь-якої книги для дітей є лексико-стилістичне оформлення» (с. 169), Валерія Вікторівна виокремила ті лінгвооддиниці, які, на її думку, насамперед відбивають стильові ознаки повістей для дітей. Із-поміж них – численні групи слів, об'єднаних родовидовими зв'язками, що сформовані в загальномовній системі і збережені та доповнені в лексичній системі художніх текстів для дітей. Такі лексико-семантичні угруповання в рецензованій роботі широко представлено списками слововживань, які досліджено на основі компонентного аналізу всіх релевантних складників їхньої семантики.

Дискурс-аналізом виражально-зображальних засобів охудожнення творів для дітей охоплено такі тропи, як епітети, порівняння, метафори. Усі зазначені стилями послідовно схарактеризовано з огляду на їхні класифікаційні, функціональні, прагматичні особливості, що підтверджено теоретичними положеннями та багатьма лінійними контекстами з письменницьких творів, у яких художні епітети, порівняння, метафори постають стилістично й смислово значущими мовними одиницями. Такий підхід до вибору маркувально-стилістичних засобів у сучасному художньому дискурсі для дітей загалом не викликає сумнівів, натомість щодо цього виникає запитання: Чому в роботі ніяк навіть не згадано ті стилістичні фігури, що так само, як і тропи, важливі в будь-якому художньому тексті/дискурсі?

Позитивним вважаємо те, що основні результати проведеного дослідження опубліковано в чотирьох виданнях категорії Б, в одному закордонному виданні та в чотирьох публікаціях інших видань. Певні положення дисертації апробовані на наукових конференціях різного рівня, що проходили в Дніпрі, Одесі, Умані, Бахмуті, а також у Венеції.

Загалом до поданої дисертації немає концептуальних зауважень, що поставили б під сумнів ретельну дослідницьку працю дисертантки з реалізації окреслених у роботі завдань й отримання очікуваних результатів. Висновки й узагальнення, їхня повнота та новизна, методологічні прийоми дослідження самодостатні й принципових зауважень не викликають. Водночас маємо зупинитися на певних питаннях, які, на нашу думку, варто прокоментувати:

1. У «Вступі» зазначено, що «об’єкт дослідження – мова художніх текстів для дітей, повістей зокрема, як одиниць, що функціонують у системі дискурсу для дітей» (с. 19). Потрібно пояснити, чому «мову художніх текстів для дітей, повістей зокрема», дисертантка називає «одинацями»?

2. Ілюструючи факти репрезентації дискурсивних категорій інтертекстуальності та інтермедійності, дисертантка наводить низку контекстів, у яких фігурують інтертекстами-імена на зразок *Собака Баскервілів*, *Голмс*, *Жанна де Ламонт* (с. 38–39), а не «чужі» тексти – цитати, алюзії, ремінісценції, указані в коментарях. Чи вбачає авторка різницю між інтертекстами таких зразків?

3. Пильнішої уваги з боку дослідниці потребують ті чи ті наукові терміни, ужиті в тексті дисертації. На нашу думку, таку «інтегральну властивість дискурсу», як діалогічність (с. 63) краще номінувати інтегративною, а не інтегральною; у словосполученні «кількість актантів» (с. 124), які беруть участь у монологіях, діалогах, полілогах, варто уточнити значення слова *актант*, що, як відомо, у мовознавчих працях функціонує і в інших лексико-семантичних варіантах.

4. Аналізуючи художні епітети, порівняння, метафори в художньому дискурсі для дітей, дисертантка розглядає їх як власне текстові одиниці. Перспективним може бути лінгвістичний експеримент, що полягає в моделюванні комунікативно-прагматичних ситуацій, розрахованих саме на дітей, які по-своєму декодують художній текст та його маркувальні одиниці, що дасть змогу простежити реакцію безпосередніх адресатів на стимульні показники художнього дискурсу.

Викладені думки та пропозиції не применшують об'єктивних здобутків рецензованої роботи. Вважаємо, що дисертація «Мовні особливості сучасного художнього дискурсу для дітей» є самостійною, завершеною й актуальною; вона виконана на належному теоретичному й науково-практичному рівнях; за змістом і формою відповідає всім вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також відповідає вимогам, передбаченим пунктом 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Самойленко Валерія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент

доктор філологічних наук, доцент
професор кафедри української мови
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Н. С. Голікова

Учений секретар

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, доцент кафедри теоретичної
та комп'ютерної механіки
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Т. В. Ходанен